

Adalékok a jogtudomány és a joggyakorlat kapcsolataihoz

A gyakorló jogász jogkeresése mindennapos dolog, egyrészt a konkrét ügy tényállásához kapcsolódó jogszabályok feltárása érdekében, majd az általa elbírálandó ügyben figyelembe veendő jogi álláspontok megkeresése céljából. A jogszabály értelmezése ebben a folyamatban elkerülhetetlen. E folyamat kiinduló pontja a tételes jogszabály. A jogszabály megalkotása során a jogalkotó különböző megközelítéseket alkalmazhat, így a jogszabály lehet végletekig kazuisztikus (pl. az 1794. évi porosz ALR), teljesen zárt, szinte matematikailag felépített rendszerű (pl. a német BGB), vagy akár a bírói mérlegelésre jelentős teret biztosító (pl. svájci ZGB). Míg az absztrakt szabályozás előnye, hogy a jogalkalmazás során az egyes jogtételek az adott társadalmi és gazdasági környezetben eltérően értelmezhetők, addig a kazuisztikus szabályozás sokszor a kiszámíthatóságot biztosítja.

Egyértelmű jogszabályok nincsenek, az absztrakt szabály megalkotását követően sok esetben annak tartalma átalakulhat, a változó társadalmi és gazdasági viszonyok között módosulhat. Különösen igaz ez azokra a szabályokra, amelyek metajurisztikus utalásokat is tartalmaznak (pl. jóerkölcs, szakmai szokás, szokásos mértékű ajándékozás stb.). Ilyen esetekben a jogszabály változása nélkül a gyakorlat a megváltozott környezetben is alkalmazni tudja ezeket a jogi normákat. A jogszabály értelmezését segíti elő a jogalkotói értelmezés, illetve az egyes jogszabályok indokolása. Ezt a folyamatot követi a bírósági gyakorlat áttekintése, az esetjog vizsgálata, valamint a jogtudomány eredményeinek áttekintése. Ez utóbbi kettő szoros összefüggésben áll egymással.

A bírósági gyakorlat a változó társadalmi és gazdasági igényeknek megfelelően átalakíthatja egyes jogtételek, jogintézmények gyakorlatát. A jogtudományi monográfiák, kézikönyvek, kommentárok, tudományos közlések támaszkodnak a bíróságok jogfejlesztő tevékenységére. A kontár szerződéseket például a bíróság gyakorlat az 1970-es és 1980-as években a Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján, mint jogszabályba ütközött semmisnek minősítette (Ld. ehhez BH 1978/72., 1980/469., 1986/144.). A Legfelsőbb Bíróságon 1993 szeptemberében tartott tanácskozás (Bírósági Határozatok 1993/12. számának Fórum rovata) alapján azonban a megváltozott gazdasági környezetre tekintettel a bírósági gyakorlat ezeket a szerződéseket a hibás teljesítés, a szavatosság szabályai szerint bírálta el, ami a vállalkozás szabadságának kiterjesztéséhez járult hozzá. Szintén jelentős változási tendenciát fedezhetünk fel arra vonatkozóan, hogy a Ptk. 201. § (2) bekezdésében szabályozott szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnően nagy értékkülönbség a bírósági gyakorlatban feltűnően nagy értékaránytalanságra módosult. A bírósági gyakorlat változásait a jogi szakkönyvek és a jogtudomány is megfelelően alkalmazta a jogszabályok értelmezése során.

A másik oldalról megközelítve a kérdéskört azt állapíthatjuk meg, hogy a bíróságok, a bírák is a jogkeresők közé tartoznak, egy-egy ügyben a joghézagok kitöltése során a bírók a jogtudomány eredményeire próbálnak támaszkodni. Számos példát lehet felhozni arra, amikor a

bíróság akár hivatkozás nélkül, akár hivatkozva is egy-egy jogtudós, egy-egy meghatározó kézikönyv eredményeit használja fel. Ennek bemutatására szolgálnak példaként az alábbi esetek.

1. Egyes jogi fogalmak tartalmának meghatározása

A jogirodalomban gyakran alkalmazott terminológia a váromány, amit a joggyakorlatban is alkalmazunk, bár a váromány kifejezést a hatályos magyar Ptk. nem ismeri. A bírósági gyakorlatban ezt a kifejezést úgy töltötték meg tartalommal, hogy a 20. század elejei magánjogi dogmatikai alapokhoz nyúltak vissza. A Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében kimondta, hogy az öröklési szerződésben megjelölt örökös (kötelezett) halála folytán az öröklési szerződés nem szűnik meg, a szerződéses örökös jogutódjaira a tartási (életjáradék fizetési) kötelezettség a váromány fejében átszáll, ha a jogelőd által nyújtott tartás értéke a váromány értékét nem éri el (BH 1985/20.). A Legfelsőbb Bíróság nem magyarázta külön a váromány szó jogi tartalmát, azt egyértelműnek tekintette. Ezt a gyakorlatot követi számos további eseti döntés (ld. BH 1988/352., 1989/111., 1999/116., 2002/58., 2009/78), illetve a várományt más függő jogi helyzetekre is alkalmazzák, pl. belterületi földterületért járó részesedés, MRP esetében a társasági részesedés, önálló kereskedelmi ügynöki jutalék vonatkozásában (ld. BH 1995/298., 2004/419., 2008/304., 2010/220, EBH 2004/1043., 2008/1792., 2009/2058.). Az Alkotmánybíróság számos határozatában szintén alkalmazza a váromány kifejezést, rámutatva arra, hogy a váromány esetében ugyan függő jogi helyzet áll fenn, azonban az már a jogosult akaratán kívüli okból nem vonható el (36/1998. (IX. 16.) AB határozat.). A váromány fogalmának jogi tartalmára nézve az 51/2007. (IX. 15.) számú Alkotmánybírósági határozat adott egészen részletes eligazítást, amikor Szladits Károly művére hivatkozva leszögezte, hogy "a váromány a szó legtágabb értelmében olyan jövőbeli jogszerzést lehetővé tevő függő jogi helyzet, amelyben a jogszerzés feltételei részben megvannak, míg további feltételei a jövőben vagy bekövetkeznek, vagy sem. Szűkebb értelemben várományon valamely alanyi jog megszerzésének jogilag biztosított lehetőségét értjük, amelytől a várományost az ellenérdeklő fél önkényesen nem foszthatja meg" (Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlatja*. Budapest, 1933. 109. o.). Az Alkotmánybíróság 103/2010. (VI. 10.) számú határozata szó szerint átveszi a korábbi határozatban kifejtett indokolást.

A közrend kifejezés számos jogszabályban megtalálható, azonban konkrét definíciót a tételes jogi szabályok nem tartalmaznak. A joggyakorlatban a közrend fogalmát a választottbírói határozatok érvénytelenségének megállapítása iránti perekben gyakran alkalmazzák. Ilyen esetekben már-már általánossá vált, hogy a Mádl Ferenc és Vékás Lajos professzorok által írt, a *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* című,

különböző kiadónál számos kiadást megélt tankönyvre hivatkoznak a közrend fogalmának tartalmi elemei kapcsán. A Legfelsőbb Bíróság határozata szerint: "a magyar jogirodalomban elfogadott meghatározás szerint a közrend tartalma nemcsak az alkotmányban lefektetett elveket és a feltétlen alkalmazást kívánó törvényeink célját védi, hanem politikai célkitűzéseinket, erkölcsi eszméinket is" (ezzel kapcsolatban Réczei László művére hivatkoznak: Réczei L.: *Nemzetközi magánjog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. 89. o.). A Legfelsőbb Bíróság rámutat arra, hogy a közrend lényege, hogy a fogalma alá vonható intézményeket és elveket a jog feltétlenül meg kívánja védeni, érvényre akarja juttatni. E tekintetben arra az álláspontra jutnak, hogy "a közrend egyébként tartalmában változó kategória; időben és térben egyaránt mindig az adott gazdasági-társadalmi berendezkedés és a politikai-erkölcsi felfogás függvényeként értelmezhető [...]. Nincs azonban egyértelműen kialakult jogirodalmi álláspont arra vonatkozóan, hogy melyek egy jogi norma feltétlen alkalmazást kívánó – imperatív jellegű – kritériumai, vagyis hogy mely jogszabályokat kell feltétlen alkalmazást kívánó természetűeknek tekinteni. A legelfogadhatóbb álláspont szerint azok a jogszabályok imperatív jellegűek, amelyek közvetlenül szolgálgják és védik a gazdasági-társadalmi rendnek – többségükben az alkotmányban is kifejezett – alapjait. Kétség esetén az illető jogszabály céljából kell kiindulni (Mádl Ferenc – Vékás Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Universitas, 1992., 133. o.)." A közrend lényegéről, tartalmáról kialakult, fent ismertetett jogirodalmi álláspontot elfogadva a Legfelsőbb Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a közrend fogalma nem szűkíthető le az alkotmányban meghatározott garanciális szabályok vagy alkotmányos alapjogok és kötelezettségek sérelmére" (BH 1997/489.). A Legfelsőbb Bíróság a közrend fogalmának és tartalmának meghatározása során a szakirodalom kiterjesztő megközelítését fogadta el. A határozatot követően a bírósági gyakorlat számos esetben ezt a logikai gondolatmenetet követte, és a BH 2010/191, EBH 2009/1969., BH 2003/127, EBH 1999/37. számú eseti döntések szintén erre a műre hivatkozva alkalmazták a közrend fogalmát, valamint a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Választottbíróóság 1997/10. határozata is számos helyen szó szerint idézi azt.

2. Egyes jogintézmények, szabályok megerősítése

A bírósági gyakorlatban számos esetben találkozunk azzal, hogy a hatályos jogszabályok alkalmazása során a szakirodalmat veszik alapul annak érdekében, hogy a jogértelmezésüket megerősítsék.

A 32/2010. (III. 25.) AB határozat a bejegyzett élettársi kapcsolat kapcsán Szladits Károlyt idézve teszi azt a megállapítást a család kapcsán, hogy a magyar jogtudomány letisztult álláspontja az, hogy "a társadalom alapintézménye a család", a Szladits Károly által szerkesztett *A magyar magánjog* I. kötetének 38. oldalára hivatkozva.

Harmathy Attila alkotmánybírói különvéleményei, párhuzamos véleményei Szladitsra, Grosschmidre, Magyarora hivatkoznak. Az államkincstár jogalanyisága vonatkozásban a 42/2005. (XI. 14.) számú AB határozatban Harmathy Attila utal arra, hogy "A második világháború előtt az államot magánjogi oldalról az államkincstár testesítette meg, a kincstári jogi igazgatóság képviselte, az állami szerveket pedig akkor tekintették önálló jogi személynek, ha ezt jogszabály kimondta vagy elkülönült vagyonuk volt (Szladits Károly (szerk.): *A magyar magán-*

jog. I. Budapest 1941. 619.; Magyar Zoltán: *Magyar Közigazgatás*. Budapest 1942. 215.)".

Harmathy Attila kifejti, hogy az egyesülési jog nem feltételezi a jogi személyiség meglétét a csonka jogi személy jogalanyiságával kapcsolatban a 6/2001. (III. 14.) AB határozatban: "A magánszemélyek egyesülési jog alapján létrehozott, jogi személyiséggel nem rendelkező társulásai ismertek voltak a II. világháború előtti magyar jogban is. Ezeknél a társulásoknál fontosnak tartották a vagyoni kérdéseket, továbbá a társulások és tagjaik, illetőleg a tagok közötti jogviszonyokat is. Ismerték továbbá a csonka jogi személy kategóriát, amelynek jellemzője volt az, hogy jogi személyiség elismerése nélkül valamilyen mértékben jogalanynak minősült (Szladits Károly: *A magyar Magánjog*. I. Budapest, 1941. 581–583, 591–592, 625–629.)".

A családnévvel üzleti célra való felhasználhatósága tekintetében szintén Harmathy Attila mutat rá arra, hogy "A névhasználat engedélyezése üzleti célokra régóta ismert. Családnévvel üzleti célra való felhasználása tárgyában a Kúria több esetben hozott határozatot [Balás P. Elemér: *Személyiségi jog*; In: Szladits Károly (szerk.): *A magyar Magánjog*. I. 664–665.]" az (58/2001. (XII. 7.) AB határozatban. A tekintetben, hogy az 1947 előtt a nemesi címek a név kiegészítő részeként személyiségi jogi ortalom alá tartoztak, és e címek nem képezik az örökség tárgyát, szintén Szladits Károlyra hivatkozva állapította meg az Alkotmánybíróóság a 1161/B/2008. határozatában (Szladits K.: *A magyar magánjog*. I. Budapest, 1941. 674. o.).

Harmathy Attila a 36/2000. (X. 27.) AB határozatban mutat rá, hogy "A II. világháború előtti magyar magánjog már érzekelte, hogy a jogügyletekhez kapcsolódó cselekvőképesség, korlátozott cselekvőképesség és cselekvőképtelenség kategóriáit csak korlátok között lehet használni. Az az elv érvényesült, hogy esetenként, az adott célhoz képest lehet meghatározni, mennyiben lehet alkalmazni a cselekvőképesség szabályait a nemjogügyleti megengedett cselekményekre. Az orvosi műtétekhez való hozzájárulás megítélése egyébként ekkor még nem az önrendelkezési jog alkotmányos alapjára támaszkodott, hanem azt tartotta szem előtt, megszünteti-e orvosi műtétnél a beteg hozzájárulása a kártérítési alapul szolgáló jogellenességet [Szladits Károly (szerk.): *A magyar magánjog*. I. Budapest 1941. 534, 552]."

Szintén ő fejt ki azt, hogy a törvényhatóságok a közigazgatási területükön csak akkor alkothattak külön szabályozást, ha az megfelelt a szokásjognak (23/2000. (VI. 28.) AB határozata): "Az önkormányzati ügy határvonalainak megvonása hosszú idő óta vitatott. Az 1848. évi alkotmányjogi reformok után az 1870. évi XLII. törvény-cikkkel indult meg a törvényhatóságok jogállásának, szabályrendelet-alkotási jogának szabályozása. A magyar közjogi irodalom a szabályrendeletek alkotásának kérdését az önkormányzati autonómiának a kormányfelügyelethez való viszonyát vizsgálta elsődlegesen. A vonatkozó törvényi rendelkezés alapján is megállapítható, hogy az önkormányzatok általában a saját belügyeiket szabályozhatták szabályrendelettel (elttekintve a speciális törvényi felhatalmazásoktól). Nem volt kizártnak tekinthető, hogy a közérdekű viszonyokon túl a szabályozás kiterjedjen a lakosság magánérdekű viszonyaira is, de egyértelmű volt, hogy a szabályrendelet nem lehetett ellentétes törvényvel, kormányrendelettel, országos szokásjoggal (Kmetty Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. 1902. 89–93.; Tomcsányi Móric: *A magyar közigazgatási jog alapintézményei*. 1926. 323–325.; Magyar Zoltán: *Magyar közigazgatás*. 1942. 52–53, 268, 308.). A magánjog

oldaláról a szabályrendeletekkel kapcsolatban nem az önkormányzati autonómiának a kormányfelügyelettel szemben való védelmét állították előtérbe, hanem a rendeletalkotás tartalmi korlátját. A jogegység követelményéből kiindulva elképzelhetetlennek tartották, hogy a törvényhatóságok közigazgatási területenként eltérően szabályozzák a magánjogot. Kivételesen olyan esetkörben látták lehetségesnek a helyi szabályozást, ahol a megoldás helyi szokásokhoz igazodott (Grosschmid Béni: *Jogszabálytan*. 1905. 895–896.; Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlata*. I. 1933, 35–36.)."

Zlinszky János alkotmánybíró különvéleménye (15/1993. (III. 12.) AB határozat) Grosschmidre utal, amikor az állam felelősségét határozza az ingatlan tulajdonjogának közhiteles nyilvántartása tekintetében: "A tulajdon valamely dolgon, vagyontárgyon fennálló abszolút az állam által biztosított hatalmi helyzet, amely (Grosschmid megfogalmazása szerint) magában foglalja közjogi vonatkozásban azt az állami kötelezettséget is, hogy az ingatlan tulajdonát a nyilvántartásban az anyagi jogi helyzetnek megfelelően kell szerepeltetni."

A tisztességtelen verseny nem csak közveszélyes, hanem társadalmi és nemzetellenes is, állapítja meg Kuncz Ödönre és Balázs P. Elemérről hivatkozva Lenkovic Barnabás alkotmánybíró különvéleményében 19/2009. (II. 25. AB határozat): "A verseny tisztaságához fűződő közérdek védelme nem újkeletű a magyar jogrendszerben, annak fontosságát a tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. törvénycikk magyarázatában Kuncz Ödön és Balázs P. Elemér is hangsúlyozták: A törvény a tisztességes kereskedő eljárását, szokásait, erkölcsét sűrű jogszabállyá, amidőn azokat minden egyes kereskedőre egyaránt kötelezőkké teszi. [...] Mindenekelőtt azért kell kikapcsolni a tisztességtelen eszközöket, mert az olyan kereskedő, aki tisztességtelen eszközökkel erősíti meg a maga pozícióját, rendszerint valamennyi tisztességesen dolgozó versenytársát megkárosítja. A tisztességtelen verseny tehát közveszélyes. Emellett szükségessé teszi az oltalmat az a fontos körülmény is, hogy ha megengedjük vagy elnézzük a kereskedelmi versenyben a tisztességtelen eszközök alkalmazását, ezzel megmértelyezzük magát a kereskedelmi foglalkozást is; kiirtjuk a tisztességes boldogulás lehetőségébe vetett hitet. Mert ha a tisztességes kereskedő nem részesül a tisztességtelen versennyel szemben a kellő oltalomban, az elé a kínos alternatíva elé állítódik, hogy vagy tönkremenjen, vagy maga is a tisztességtelen eszközök alkalmazásához folyamodjék. [...] Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a tisztességtelen verseny nem csak közveszélyes, hanem társadalmi és nemzetellenes is. Ezek az érvek ma is, alkotmányos érvekként is felhívhatók."

A váltó jogi megítélése tekintetében a következő érvrendszert veszi át a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Választottbírók a 2000/2. számú VB határozat: "ismeretes, hogy a váltó fogalmának meghatározó eleme az abban foglalt kötelezettség absztrakt jellege. A váltóhitelező váltókövetelésének megalapozásához tehát a közvetlen adóssal szemben is *prima facie* elég maga a váltó (Kuncz Ödön: *A magyar kereskedelmi és váltójog tankönyve*. Grill Könyvkiadó, Budapest, 1938. 319. oldal, 72. §.)".

A Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának 1/2009. (II. 23.) véleménye az alapítvány alapító okiratának nyilvántartásba vételéről szól. A vélemény kialakítása során megállapításra kerül, hogy az alapítvány sajátos jogi személy, alapvetően különbözik a gazdasági társaságoktól. Az alapítvány ugyanis az alapító által meghatározott cél megvalósítására létrehozott jogi személy, amely

azonban az alapító személyétől elkülönül, önállósított vagyon, mindezt Szladits Károly megállapítását idézve: "Az alapítvány sajátos jogi személy, alapvetően különbözik a gazdasági társaságoktól. Az alapítvány ugyanis az alapító által meghatározott cél megvalósítására létrehozott jogi személy, amely azonban az alapító személyétől elkülönül, önállósított vagyontárgy. (Szladits Károly: *A magyar magánjog Vázlata*. I. Budapest, 1933. 74. o.) Az alapítvány – miután alapítója létrehozta – elválik az alapítótól."

3. Új jogi problémák megoldása

Abban az esetben, ha a bíróságnak olyan ügyekkel kapcsolatban kell megfelelő jogi megoldást találnia, amelyek vonatkozásában a jogszabály nem feltétlenül tartalmaz teljes körű háttérrel, szintén a szakirodalomban kialakult álláspontokat veszik alapul.

A Legfelsőbb Bíróság határozatában az ajándékozással vegyes adásvételi szerződések tekintetében Szladits kombinatív elméletére hivatkozik (BH 2010/274.): "A tipikus és az atipikus szerződés között átmenetet képeznek az ún. vegyes szerződések, amelyek vagy maguk is tipikus (nevesített), de többféle típusú, vagy tipikus (nevesített) és atipikus (nem nevesített) szerződés(ek)et egyaránt magukban foglalnak. Az utóbbi csoportba tartozó ún. vegyes jellegű szerződések jogi minősítése vonatkozásában a jogirodalomban és a jogalkalmazásban többféle álláspont alakult ki: az ún. abszorpciós elmélet a minősítésnél azt a szerződést tekinti irányadónak, amelynek elemei a jogviszonyra leginkább jellemzőek, az ún. kombinatív elmélet pedig a többféle típus szabályait egymás mellett kívánja alkalmazni, míg a harmadik álláspont szerint a vegyes jellegű szerződések egyes joghatásait nem lehet egységes elmélet alá vonni, ehelyett inkább a szerződésben foglalt különböző elemeket esetenként, a kombinált életviszony céljainak megfelelően kell értékelni, és az egyes szerződési típusok szabályait az egységes életviszonyban nyilvánuló érdekek jelentőségéhez kell hozzáidomítani. (Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlata*. II. Budapest, 1933. 175–176. oldal)."

Szintén hasonló, a joggyakorlatban alkalmazott alaplíművek Sárközy Tamás professzornak a társasági törvényről írt munkái. Azzal kapcsolatban például, hogy az év közben csak törzstőkén felüli vagyonból történhet a tőkeemelés, az 1996/4. VB határozat a következő indokolást tartalmazza: "A Gt. kommentárja ezzel kapcsolatban azt fejt ki, hogy a törzstőkén felüli vagyon meglétét a társaságok a számviteli mérleg (éves beszámolójának) elfogadása után tudják igazolni, amiből az következne, hogy év közben számviteli és adójogi szempontból nem volna lehetőség törzstőkén felüli vagyonból történő tőkeemelésre. A társasági jogi szabályok azonban nem tartalmaznak semmilyen időbeli korlátozást a tőkeemelésre, a tőkeemelés feltétele csak a vagyon meglétének igazolása. Év közben tehát csak az előző évi mérlegben szereplő törzstőkén felüli vagyonnal lehet végbe a tőkeemelés. (Sárközy Tamás (szerk.): *A társasági törvény magyarázata*. Budapest, 1993. 436. o.). Az elmondott szempontok irányadók az üzletrész átruházásának az esetére is. A jogalkotó nem akarhatta azt, hogy üzletrész megszerzésével a társaság a mérleg elkészítéséig várjon, ellenkező esetben ugyanis a társaság év közben mozgásképtelenné válnék. A törvény feltételként csak a törzstőkén felüli vagyon meglétét szabta, s a feltétel fennállásának igazolására – tőkeemeléshez hasonlóan – fel lehet használni az előző évi mérleg eredményeit." ****

A jelen írásomban arra kívántam rámutatni, hogy a jogértelmezés kapcsán a bírósági joggyakorlat és a jogtudomány kölcsönösen támaszkodik egymásra. A jogtudomány eredményeit a joggyakorlat számos esetben

veszi alapul, különböző célokkal: absztrakt tételes jogi fogalmak tartalommal történő megtöltése érdekében, egyes jogértelmezési kérdéseknek a tételes jogon túl, a jogirodalmi álláspontokkal történő alátámasztására, vagy akár olyan jogértelmezési kérdésekben, ahol korábbi bírósági gyakorlat nem kellő mértékben fellelhető. A jogtudomány célja nem az, hogy az élettől elvont, elzárt világban kezelje a jogot. A jogtudomány célja, hogy a joggyakorlatot, az élő jogot táplálja, és így szerves része legyen mindennapjainknak.

Sándor István
tanszékvezető egyetemi docens (KRE-ÁJK)